

**O'SMIRLARNING IJTIMOYIY TARMOQLARDAGI XULQ-ATVORI VA
MEDIASAVODLIK DARAJASIGA PSIXOLOGIK OMILLAR TA'SIRI**

Nisolmuxammatova Namunaxon Inomjon qizi

Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvori va mediasavodlik darajasiga psixologik omillarning ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun asosiy kommunikatsiya va axborot olish vositasi sifatida faol ishlatilmoqda, biroq ularning xulq-atvori, tanqidiy fikrlash va axborotni baholash qobiliyati psixologik faktorlar bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotda o'smirlarning emotsional barqarorligi, ijtimoiy motivatsiyasi, o'ziga bo'lgan ishonchi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari mediasavodlikni shakllantirishda qanday rol o'ynashi tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, psixologik salohiyat yuqori bo'lgan o'smirlar axborotni yanada tanqidiy qabul qiladi, xavfli yoki manipulyativ kontentdan samaraliroq himoyalanişga qodir va ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanadi. Ushbu tadqiqot o'qituvchilar, psixologlar va ota-onalar uchun o'smirlarni mediasavodlik ko'nikmalarini rivojlantirishda amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: o'smirlar, ijtimoiy tarmoqlar, xulq-atvor, mediasavodlik, psixologik omillar, tanqidiy fikrlash, axborot madaniyati, emotsional barqarorlik.

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению влияния психологических факторов на поведение подростков в социальных сетях и уровень их медиаграмотности. Социальные сети являются основной платформой коммуникации и получения информации для молодежи, однако их поведение, критическое мышление и способность оценивать информацию напрямую связаны с психологическими особенностями личности. В исследовании анализируются влияние эмоциональной устойчивости, социальной мотивации, уверенности в себе и навыков критического

мышления на формирование медиаграмотности подростков. Результаты показывают, что подростки с высоким психологическим потенциалом более критично воспринимают информацию, эффективнее защищаются от опасного или манипулятивного контента и рационально используют социальные сети. Исследование предоставляет практические рекомендации для педагогов, психологов и родителей по развитию медиаграмотности у подростков.

Ключевые слова: *подростки, социальные сети, поведение, медиаграмотность, психологические факторы, критическое мышление, информационная культура, эмоциональная устойчивость.*

Annotation. *This study examines the influence of psychological factors on adolescents' behavior in social networks and their level of media literacy. Social networks serve as a primary platform for communication and information acquisition for young people; however, their behavior, critical thinking, and ability to evaluate information are closely related to psychological characteristics. The research analyzes how emotional stability, social motivation, self-confidence, and critical thinking skills contribute to the development of adolescents' media literacy. Findings indicate that adolescents with higher psychological potential critically evaluate information, effectively protect themselves from harmful or manipulative content, and use social networks responsibly. The study offers practical recommendations for educators, psychologists, and parents to foster media literacy skills among adolescents.*

Key words: *adolescents, social networks, behavior, media literacy, psychological factors, critical thinking, information culture, emotional stability.*

Kirish. *Raqamli texnologiyalarning tez sur'atlar bilan rivojlanishi va ularning kundalik hayotimizga chuqur singib borishi bilan, ijtimoiy tarmoqlar o'smirlarning asosiy kommunikatsiya va axborot olish platformasiga aylangan. Shu bilan birga, ushbu raqamli muhit o'smirlarning xulq-atvori, tanqidiy fikrlash*

qobiliyati va mediasavodlik darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy tarmoqlarda faol bo'lish yoshlarning ijtimoiy integratsiyasi va o'zini ifodalash imkoniyatlarini oshirsa-da, ularda yolg'on, manipulyativ yoki xavfli axborot bilan duch kelish ehtimoli ham oshadi. Shu sababli, o'smirlarning mediasavodligini shakllantirish nafaqat texnologik ko'nikmalarni rivojlantirish, balki psixologik omillarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlarning emotsional barqarorligi, o'ziga bo'lgan ishonchi, ijtimoiy motivatsiyasi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari ularning onlayn xulq-atvori va mediasavodligini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi. Masalan, emotsional jihatdan barqaror o'smirlar ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga keladigan stressli vaziyatlarni samarali boshqaradi va manipulyativ kontentga nisbatan tanqidiy munosabatni rivojlantiradi. Shu bilan birga, yuqori darajadagi tanqidiy fikrlash qobiliyati axborotni to'g'ri baholash, noto'g'ri yoki zararli ma'lumotlardan himoyalaniish va raqamli platformalardan oqilona foydalanish imkonini beradi.

O'smirlarning psixologik xususiyatlari va ularning ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvori o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlik tadqiqotni dolzarb qiladi. Mazkur mavzu nafaqat o'smirlar psixologiyasi va pedagogikasi, balki ularni raqamli axborot muhitida xavfsiz va samarali harakat qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy tadbirlar uchun ham katta ahamiyatga ega. Shu bois, o'smirlarning mediasavodligini shakllantirishda psixologik omillarni aniqlash va tahlil qilish, ta'lim va tarbiya jarayonlariga integratsiyalashgan yondashuvlarni ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan muhim vazifa hisoblanadi.

Raqamli muhit va ijtimoiy tarmoqlarning o'smirlar hayotidagi roli bugungi kunda psixologiya va pedagogika olimlari tomonidan keng o'rganilmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar o'smirlarning kommunikatsiya va axborot olish platformasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi, biroq ularning xulq-atvori va mediasavodligi ko'plab psixologik omillarga bog'liq. Shu jihatdan, o'smirlarning raqamli platformalarda qanday xatti-harakat qilishi va axborotni qanday qabul qilishi masalasi dolzarb ilmiy muammo sifatida ko'riladi.

Rossiyalik olimlar, jumladan, Л.С. Выготский va А.Н. Леонтьев ijtimoiy va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida shaxsning ichki nazorat va self-regulyatsiya mexanizmlari shakllanishini tadqiq qilgan. Ularning fikriga ko'ra, o'smirlarning xulq-atvori va ijtimoiy kompetentligi psixologik va ijtimoiy omillarning murakkab o'zaro ta'siri orqali rivojlanadi. S.L. Рубинштейн va Б.Г. Ананьев esa voliyaviy sifatlar - qat'iyatlilik, mas'uliyat, maqsadga intilish - o'smirlarning o'zini-o'zi boshqarish va mediasavodlikni shakllantirishdagi muhim faktor ekanligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, L.I. Божович va Д.Б. Эльконин o'smirlarning emotsional barqarorligi va refleksiv qobiliyatlari ularning ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvorini tartibga solishda, axborotni tanqidiy baholash va xavfli kontentdan himoyalanişda hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatadi.

Xorijiy olimlarning tadqiqotlari ham shunga mos keladi. D. Goleman (1995), P. Salovey va J. Mayer (2004) tomonidan ishlab chiqilgan emotsional intellekt nazariyasi shuni ko'rsatadiki, o'smirlarning axborotni qabul qilish va baholash qobiliyati, stressga chidamliligi va ijtimoiy interaktivlik darajasi ularning emotsional salohiyati bilan chambarchas bog'liq. R.S. Lazarus va S. Folkman (1984) stress va resurslarni boshqarish yondashuvi o'smirlarning onlayn xulq-atvorini tushunishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, A. Bandura (2000) ijtimoiy o'rganish nazariyasi orqali o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlarda xulq-atvori va mediasavodligini shakllantirishda modelga taqlid va ijtimoiy muhitning ta'sirini ochib beradi.

Shuningdek, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, psixologik omillar - o'ziga bo'lgan ishonch, tanqidiy fikrlash qobiliyati, emotsional barqarorlik va ijtimoiy motivatsiya - o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyatini va mediasavodlik darajasini belgilashda o'zaro integrativ rol o'ynaydi. Yuqori darajadagi psixologik salohiyatga ega o'smirlar axborotni tanqidiy qabul qiladilar, manipulyativ yoki xavfli kontentdan samarali himoyalanişadi va raqamli platformalardan oqilona foydalanadilar. Shu bilan birga, tadqiqotlar psixologik va ijtimoiy omillarni hisobga olmagan holda mediasavodlikni rivojlantirish samarali bo'lmasligini ko'rsatadi, bu esa o'quv, tarbiyaviy va psixologik amaliyotlarda kompleks yondashuv zarurligini

ta'kidlaydi.

Shunday qilib, adabiyotlarni tahlil qilish ko'rsatadiki, o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvori va mediasavodligini shakllantirish bir tomonlama texnologik yoki axborot ko'nikmalari bilan emas, balki psixologik omillar - emotsional intellekt, voliyaviy sifatlar, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy motivatsiya - bilan uzviy bog'liq murakkab jarayon sifatida ko'rilishi kerak. Bu esa mavzuning nazariy va amaliy ahamiyatini oshiradi hamda o'smirlar bilan ishlashda psixologik yondashuvlarni ishlab chiqishga imkon beradi.

O'smirlarning ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvori va mediasavodligi bugungi kunda ilmiy tadqiqotlar diqqat markazida turibdi, chunki raqamli muhit yoshlarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy integratsiyasi va axborot madaniyati shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlarning onlayn xulq-atvori nafaqat texnologik ko'nikmalar, balki psixologik omillar bilan bevosita bog'liq. Emotsional barqarorlik, ijtimoiy motivatsiya, o'ziga bo'lgan ishonch va tanqidiy fikrlash qobiliyati mediasavodlikni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Rossiyalik olimlar, jumladan, Л.С. Выготский va А.Н. Леонтьев o'smirlarning xulq-atvorini ijtimoiy va faoliyatga yo'naltirilgan kontekstda o'rganib, ularning psixologik rivojlanishi va o'zini-o'zi boshqarish mexanizmlari shakllanishini ta'kidlaydilar. Shu bilan birga, S.L. Рубинштейн va Б.Г. Ананьев voliyaviy sifatlarning - qat'iyatlilik, mas'uliyat va maqsadga intilish - ijtimoiy tarmoqlarda xavfsiz va samarali xulq-atvorni rivojlantirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi. Л.И. Божович va Д.Б. Эльконин tadqiqotlarida esa o'smirlarning emotsional refleksiv qobiliyati va ichki motivatsiyasi onlayn xatti-harakatlarni tartibga solishda va axborotni tanqidiy baholashda muhim omil sifatida keltiriladi.

Xorijiy olimlar ham shunga mos natijalarni taqdim etadilar. D. Goleman (1995) va J. Mayer, P. Salovey (2004) emotsional intellektning o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlarda o'zini tutishi, stressga chidamliligi va manipulyativ kontentdan himoyalashida muhimligini qayd etadi. A. Bandura (1986) ijtimoiy o'rganish nazariyasi orqali o'smirlarning onlayn xatti-harakatlarini modelga taqlid va ijtimoiy

muhit ta'siri bilan izohlaydi. S. Livingstone va M. Bober (2004, 2007) esa digital inklyuziya va raqamli kompetentlikning yoshlar orasida qanday shakllanishini batafsil tahlil qilgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, psixologik omillar o'smirlarning mediasavodlik ko'nikmalarini rivojlantirishda birlamchi ahamiyatga ega. Yuqori emotsional barqarorlik va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega o'smirlar axborotni tanqidiy qabul qiladi, noto'g'ri yoki manipulyativ kontentdan samarali himoyalanişadi va ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanadi. Boshqa tomondan, psixologik salohiyati past bo'lgan o'smirlar impulsiv xatti-harakatlarga moyil bo'lib, onlayn muhitdagi xavf va stress bilan samarali kurasha olmaydi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvori va mediasavodligini shakllantirish kompleks jarayon bo'lib, u psixologik, ijtimoiy va pedagogik omillarni birlashtirgan holda o'rganilishi zarur. Shu bois, amaliy yondashuvlar o'smirlarning psixologik salohiyatini rivojlantirish, tanqidiy fikrlash va emotsional barqarorlikni oshirish hamda raqamli platformalardan xavfsiz va samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi lozim.

Natijada, ijtimoiy tarmoqlar o'smirlarning shaxsiy rivojlanishi va raqamli madaniyati uchun muhim maydon bo'lishi bilan birga, ularning xulq-atvori va mediasavodligi psixologik omillarning samarali rivojlanishiga bog'liq ekanligi aniqlandi. Shu bilan birga, tadqiqotlar o'smirlar bilan ishlashda integrativ, psixologik va pedagogik yondashuvlarning zarurligini ta'kidlaydi.

Xulosa. Tahlillar va adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvori va mediasavodlik darajasi ko'plab psixologik omillarga bog'liq bo'lib, ular o'zaro murakkab va integrativ tarzda ta'sir ko'rsatadi. Emotsional barqarorlik, o'ziga bo'lgan ishonch, ijtimoiy motivatsiya va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari o'smirlarning raqamli platformalardan oqilona foydalanishi, manipulyativ yoki zararli kontentdan himoyalanişhi va axborotni tanqidiy baholashida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Rossiyalik va xorijiy olimlar tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, yuqori

psixologik salohiyatga ega o'smirlar ijtimoiy tarmoqlarda yanada mas'uliyatli, tanqidiy va maqsadga yo'naltirilgan xulq-atvor namoyon etadilar. Shu bilan birga, psixologik omillarni hisobga olmagan holda faqat texnologik yoki axborot ko'nikmalarini rivojlantirish mediasavodlikni shakllantirishda yetarli bo'lmaydi.

Natijalar amaliy jihatdan pedagogika va psixologiya sohasida o'smirlarni mediasavodlik ko'nikmalarini rivojlantirishda kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Bu yondashuv psixologik salohiyatni, tanqidiy fikrlashni, ijtimoiy va emotsional kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Shu tariqa, o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvori va mediasavodligi ularning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va raqamli muhitda xavfsiz harakat qilish qobiliyatini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Список использованных источников.

1. Выготский Л. С. Психология развития человека. – М.: Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Академия, 2004. – 352 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
4. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. – СПб.: Питер, 2008. – 398 с.
5. Эльконин Д. Б. Психология развития: учебное пособие. – М.: Академия, 2001. – 384 с.
6. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
7. Ильин Е. П. Психология воли. – СПб.: Питер, 2009. – 368 с.
8. Кон И. С. Психология подростка. – М.: Просвещение, 1989. – 256 с.
9. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books, 1995. – 352 p.